

Anglocentrisme og Amerikacentrisme

BRITISK OG AMERIKANSK HISTORIESKRIVNING OM DEN KOLDE KRIGS FØRSTE ÅR

AF

RASMUS MARIAGER

I 1978 begik den britiske historiker D.C. Watt en veloplagt og skelsættende artikel om det britisk-amerikanske forhold under den kolde krig. Artiklen hed »Rethinking the Cold War: A Letter to a British Historian«.¹ Selvom Watt skrev, at han henvendte sig til sine britiske kolleger, indbød han i realiteten hele det vestlige koldkrigsforskningsmiljø til debat. Her var det ifølge forfatteren en almindelig accepteret opfattelse, at enhver studie i den vestlige alliancepolitik efter 1945 nødvendigvis måtte tage udgangspunkt i amerikansk politikformulering, ligesom det var synspunktet, at USA måtte betragtes som den dominerende og på enhver måde udslagsgivende part i det vestlige samarbejde. Og Watt var mildest talt ikke enig. Han gik så langt som til at karakterisere den hidtidige, amerikansk dominerede koldkrigsforskning som ahistorisk, og gennem polemiske vendinger forstod læseren, at de eksisterende fremstillinger fortalte mere om især amerikanske intellektuelle, end de forklarede om den kolde krig.

Det var hårde ord i efteråret 1978. Watt opponerede i forlængelse heraf mod synet på NATO som en monolitisk størrelse, og han argumenterede for, at alliancestudierne i langt højere grad end hidtil skulle betragte NATO som en institution med en flerhed af aktører. Tydeligvis havde Watt – og med ham mange andre historikere skulle det siden vise sig – et ønske om at skrive den gamle kolonimagt ind i historien, men medvirkende var det også, at britiske arkiver hen mod slutningen af

¹ D.C. Watt, »Rethinking the Cold War: A Letter to a British Historian«, *The Political Quarterly* vol. 49, no. 4 (October-December 1978), s. 446-456.

1970erne begyndte at blive åbnet for forskningen. Således blev det langsomt muligt at rekonstruere og analysere den tidlige kolde krig ud fra en britisk vinkel med afsæt i britiske arkivalier. Indtil da havde meget af forskningen taget udgangspunkt i offentligt tilgængeligt materiale og nyligt åbnede amerikanske arkiver. I årene der fulgte og helt ind i det nye årtusinde har tidsskrifterne og forlagene udgivet stripevis af indlæg, der har fortsat debatten. I denne sammenhæng er også især Frankrig og Vesttysklands stilling i den kolde krig kommet i fokus, ligesom småstaternes placering i alliancen er blevet stadig mere fremtrædende.

Historieskrivningen om den kolde krig inddeles almindeligvis i tre hovedskoler. Der er den traditionalistiske skole eller den ortodokse, der er revisionismen, og endelig er der postrevisionismen.² Formålet med denne artikel er imidlertid at fokusere på nationale historiografiske traditioners udviklinger i især Storbritannien og USA. De fremstillinger, der vil blive kommenteret, samler sig omkring revisionismen og især postrevisionismen. Formålet er at skitsere nogle hovedsynspunkter i

² Selvom de tre historiografiske skoler kan opstilles kronologisk, er de forløbet delvis parallelt. Den traditionalistiske skole prægede debatten i 1950erne og begyndelsen af 1960erne. Studierne betragtede hovedsageligt USA som forsvarer af friheden, demokratiet og pluralismen, mens Sovjetunionen opfattedes som negationen heraf. Et eksempel herpå er Herbert Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin. The War They Waged and the Peace They Sought* (Princeton, 1957). I 1960erne opstod den næste skole, revisionismen. Her blev det hævdet, at den amerikanske udenrigspolitik før noget andet sigtede snævert på at fremme USA's egne interesser. Dermed tillagdes USA et væsentligt ansvar for den kolde krigs opståen og udvikling, jf. Joyce and Gabriel Kolko, *The Limits of Power: The World and The United States Foreign Policy 1945-1954* (New York, 1972). For en historiografisk oversigt over de første to skoler se Geir Lundestad, *The American non-policy towards Eastern Europe 1943-1947. Universalism in an area not of essential interest to the United States*. (Tromsø, 1978), s. 17-21. Den tredje bølge i historiografien var postrevisionismen. Denne slog for alvor igennem i de sene 1970ere og tidlige 1980ere. Lidt firkanteret formuleret tog man her det bedste fra de to foregående skoler, kombinerede synspunkterne og mente at begge havde delvis ret/uret, men analyserede mere kompleksiteten i koldkrigen. Postrevisionisterne gjorde i videre udstrækning end tidligere brug af de på det tidspunkt nyligt åbnede især amerikanske arkiver. Her står især John Lewis Gaddis' produktion centralt; jf. om postrevisionismen se Geir Lundestad, *East, West, North, South. Major Developments in International Politics since 1945* (Oxford, 1999), s. 7-9. Om alle tre skoler se også Anders Stephanson, »The United States«, David Reynolds, *The Origins of the Cold War in Europe. International Perspectives* (New Haven & London, 1994), s. 23-52, især s. 27-41. Efter den kolde krigs afslutning, den delvise åbning af Sovjetunionens og de østeuropæiske landes arkiver, er der opstået en række nye synteser på og tilgange til studiet af den kolde krig. Det synes vanskeligt at finde én overordnet fællesnævner for de nye undersøgelser. Studiet af ideologiernes betydning for koldkrigens udvikling – især den kommunistiske – står dog centralt. Vel den bedste anbefaling man kan give for at få et overblik over de nye debatter er at gennemlæse de seneste 10-12 årgange af *Diplomatic History*.

debatten om USA, Storbritannien og den kolde krigs oprindelse: Havde Storbritannien betydning for de skærpede amerikanske koldkrigs-politikker, sådan som de blev formuleret fra omkring 1946? Eller hentede de amerikanske politikker i højere grad næring i indre amerikanske forhold samt amerikanske beslutningstageres perception af truslen fra Øst? Debatten handler med andre ord om, i hvilket omfang det var USA, der satte dagsordenen for den politisk-økonomiske udvikling i den vestlige verden umiddelbart efter anden verdenskrig, og i hvilket omfang Storbritannien lod sig diktere af amerikanske politisk-økonomiske ambitioner.

Forskere der hævder, at USA spillede en afgørende rolle i vestlig politikformulering i de første efterkrigsår er blevet døbt »amerikacentrister«, mens forskere der fremfører, at Storbritannien førte en selvstændig politik uafhængigt af USA og i sidste ende spillede en væsentlig rolle som fremmer af en mere aktivistisk amerikansk politik over for Sovjetunionen i den første efterkrigstid, er blevet døbt »anglocentrister«. Disse anglocentrister tilhører en gruppe af forskere kaldet »europæiske revisionister«. Disse fokuserer mere bredt på de vesteuropæiske landes – navnlig Storbritanniens – betydning for den kolde krigs opståen og udvikling.³ Debatten mellem amerikacentristerne og anglocentristerne er væsentlig i en dansk sammenhæng, idet den bidrager til en forståelse af, dels hvordan det lod sig gøre, at Danmark på den ene side opnåede politisk, økonomisk og militær hjælp fra amerikansk side,

³ Det skal bemærkes, at der er en vis uklarhed i begrebsbetegnelserne i koldkrigsforskningens historiografi. Begrebet den »europæiske revisionisme«, der peger på de vesteuropæiske landes forholdsvis store betydning for amerikansk politikformulering, skal ikke forveksles med revisionismen, sådan som den almindeligvis anvendes i koldkrigshistoriografien. Således er den »europæiske revisionisme« et målrettet forsøg fra navnlig britiske historikere på at bringe Storbritannien ind i historien som aktør i perioden fra 1945 og frem. Lawrence S. Kaplan, »The Cold War and European Revisionism«, *Diplomatic History* vol. 11, no. 2 (Spring 1987), s. 143-156. For et par oversigter over debatten mellem anglocentrister og amerikacentrister se David Reynolds, »The Origins of the Cold War: The European Dimension, 1944-1951«, *The Historical Journal* vol. 27, no. 2 (1985), s. 497-515; samme, »Great Britain«, David Reynolds, *The Origins of the Cold War in Europe*, anf.arb., s.77-95; Poul Villaume, *Den kolde krig og NATO indtil 1961* (upubliceret manus, udgives under titlen *Cement of Fear*); samme, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (København, 1995), kap. 2, s. 55-87; Geoffrey Warner, »The Study of Cold War Origins«, *Diplomacy and Statecraft* vol. 1, no. 3 (November 1990), s. 13-26; Geir Lundestad, *The American »Empire« and Other Studies of US Foreign Policy in a Comparative Perspective* (Oxford, 1990), s. 11-29; Magnus Persson, *Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East. The Formation of the Baghdad Pact* (Lund, 1998), s. 22-31. Sovjetunionens rolle i forbindelse med koldkrigens oprindelse ligger uden for denne artikels rækkevidde.

men på den anden side sammen med en række andre lande i et vist omfang var i stand til at begrænse USA's indflydelse i Skandinavien.⁴ Dels er debatten væsentlig, fordi den indkredser karakteren af det anglo-amerikanske forhold, idet den peger på såvel fælles- som særinteresser mellem de to lande, ligesom den dokumenterer muligheden for og eksistensen af divergerende politisk-økonomiske interesser inden for den vestlige lejr under den kolde krig.

Storbritannien, USA og den kolde krigs oprindelse

Litteraturen om Storbritanniens og USA's indbyrdes forbindelser og den kolde krigs oprindelse er omfattende. Derfor findes der efterhånden også en lang række analytiske tilgange til at karakterisere det anglo-amerikanske forhold. Nogle forskere og politikere har skrevet om et særligt angloamerikansk forhold, det såkaldte »special relationship«. Andre har skrevet om et konkurrerende afhængighedsforhold, endnu andre har gjort brug af imperie-begrebet, ligesom politologisk inspirerede hegemoniteorier har været til diskussion. Budene på forholdets natur er mange – og forskellige. De forskellige tilgange afspejler forfatterernes varierende perspektiver, kildegrundlag, nationale tilhørsforhold og – ikke mindst – forskningspolitiske interesser. Mere herom nedenfor.

Set under et kan man kronologisk inddele det britisk-amerikanske forhold i det tyvende århundrede i to perioder. Der var en første fase, der strakte sig frem til 1956. Året markerer et tilbageslag, hvorefter relationerne på ny blev styrket. I årene frem til 1956 blev det såkaldt særlige britisk-amerikanske forhold etableret og cementeret; her tænkes hovedsageligt på etableringen af alliancen under Anden Verdenskrig samt årene, der fulgte. I denne periode engagerede USA sig to gange i internationale konflikter på det europæiske kontinent. Med den begyn-

⁴ Jeg har selv fremlagt en sådan undersøgelse, jf. Rasmus Mariager, *I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og forholdet til USA 1945-1950-1955* (upubliceret ph.d.afhandling, 2003). At USA undertiden »accepterede« afvigelser og forbehold i forhold til USA's overordnede politisk-økonomiske og militære interesser i Skandinavien hænger dog også sammen med centralt placerede amerikanske aktørers vurdering af, at der ikke altid var et behov for at intervenere i tredjelandenes forhold til andre af alliancens centrale magter(in casu: Storbritannien). Såfremt USA's overordnede interesser blev varetaget, fandt amerikanske beslutningstagere det således ikke altid nødvendigt at blande sig.

dende kolde krig forlod USA konsekvent isolationismen.⁵ Under Suez-krisen 1956 led det britisk-amerikanske forhold alvorlig overlast, men det blev også klart, at Storbritanniens styrke i international politik var aftagende.⁶ På baggrund af de seneste års forskning er perioden efter 1956 fornylig blevet opsummeret som »an era of restored cooperation and renewed mutual confidence«.⁷ Dette er nok en sandhed med modifikationer, for forholdet nåede aldrig samme intime karakter som i første periode; muligvis med undtagelse af perioder under de konservative regeringer under Harold Macmillan (1957-1963) og Margaret Thatcher (1979-1990).⁸ Spørgsmålet her er, hvilken betydning Storbritannien spillede for den amerikanske politikformulering i den tidlige efterkrigstid? Nedenfor følger et par bud, sådan som de træder frem i litteraturen.

Anglocentrisme

Kan den kolde krig forstås uden også at tage udgangspunkt i Storbritanniens politikformulering inden for den vestlige alliance? Spørger man anglocentristerne, vil svaret været et nej. De mener, at man skal forstå og betone Storbritanniens politik i det angloamerikanske forhold for overhovedet at forstå USA's vej til den kolde krig.

⁵ »Isolationismen« refererer til USA's traditionelle modvilje mod at engagere sig i internationale anliggender uden for den vestlige halvkugle. Efter 1941 forlod USA for alvor isolationismen og engagerede sig politisk, militært, økonomisk og kulturelt i europæiske og asiatiske anliggender. Der etableredes således efter krigen en Pax Americana, der havde til formål at sikre én eller flere politiske udviklingslinier, der sigtede på at garantere verdensfreden, men samtidig var det et mere ekspansivt mål at skabe en udvikling, der var i overensstemmelse med USA's overordnede (sikkerheds)politiske interesser; Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York, 1987), s. 359. Jf. Alan P. Dobson, *Anglo-American relations in the twentieth century. Offriendship, conflict and the rise and decline of superpowers* (London, 1995), s. 6-7; C.J. Bartlett, *The Rise and Fall of the Pax Americana. United States Foreign Policy in the Twentieth Century* (London, 1974), s. viii-ix. Om periodiseringen af det særlige forhold se også John Dumbrell, *A Special Relationship. Anglo-American Relations in the Cold War and After* (London, 2001), s. 7-15.

⁶ Da Storbritannien, Frankrig og Israel i 1956 angreb Egypten, skabte det en diplomatisk krise i det britisk-amerikanske forhold, jf. W. Scott Lucas, *Divided We Stand. Britain, the US and the Suez Crisis* (London, 1996).

⁷ Citeret i Michael Middeke, »Anglo-American Nuclear Weapons Cooperation After the Nassau Conference: The British Policy of Interdependence«, *Journal of Cold War Studies* vol. 2, no. 2 (Spring 2000), s. 69-96, her citeret s. 69.

⁸ Jf. Sir Michael Howard, »Afterword: The 'Special Relationship'«, Wm. Roger Louis og Hedley Bull, *The Special Relationship. Anglo-American Relations Since 1945* (Oxford, 1986), s. 387-392.

Således er det blevet argumenteret i en lang række studier siden begyndelsen af 1980'erne. I centrum for stribevis af undersøgelser var de første, helt centrale år efter krigens afslutning; det var perioden, hvor den kolde krig var under opsejling.

Efter Watts grundlæggende artikel fra 1978 førte en – bemærkelsesværdig nok – amerikansk historiker, Terry Anderson, i 1981 Watts synspunkt videre. I en studie af amerikansk udenrigspolitik fra 1944 til 1947 og forholdet til Storbritannien argumenterede Anderson på baggrund af såvel britiske som amerikanske arkiver, at amerikansk politik i det første efterkrigsår – blandt andet af indenrigspolitiske årsager – grundlæggende sigtede mod ikke at involvere sig i østeuropæiske anliggender. Umiddelbart inden Roosevelts død i april 1945 var denne begyndt at samarbejde med briterne om efterkrigspolitikken. Men med Trumans indtog i Det Hvide Hus fulgte en periode med et løsere samarbejde mellem London og Washington. Den britiske administration forsøgte at modvirke svækkelsen af forholdet, og i midten af 1946 lykkedes det ifølge Anderson Labourregeringen at få USA overtalt til at føre en mere kontant politisk linie over for Sovjet. Således mente Anderson, at koldkrigen i dens formative fase ikke blot var en bipolar stormagtskonflikt mellem USA og Sovjetunionen, men en konflikt hvor briterne spillede en væsentlig rolle. Synspunktet blev spidsformuleret i sætningen »[t]he superpower thesis is an oversimplification of a complicated and dynamic era, the mid-1940s. Many historians have either forgotten or neglected that during the war and until the Truman Doctrine of 1947 there were not just two nations fighting for control and influence in the postwar world, but three, and that until the second half of 1946, Britain – not the United States – was Russia's primary adversary.«⁹ I forlængelse heraf argumenterede den britiske historiker Alan Bullock et par år senere i det tredje og afsluttende bind af sin biografi af den britiske labourpolitiker, fagforeningsboss og udenrigsminister Ernest Bevin (1945-1951) for Storbritanniens rolle som en drivende kraft bag USA's politiske offensiv over for Europa omkring årene 1946 og 1947. Synspunktet var, at selvom USA nok i en række situationer kom med politiske udspil, der skulle vise sig at blive skelsættende, fx Marshallplanen, så spillede Bevin og dermed Storbritannien en væsentlig rolle i andre spørgsmål eksempelvis Atlantpagten.¹⁰ Langsomt men sikkert begyndte der således at tegne sig en linie i flere bidrag til

⁹ Terry H. Anderson, *The United States, Great Britain, and the Cold War, 1944-1947* (Columbia, 1981), citeret s. viii, se også s. 51.

¹⁰ Alan Bullock, *Ernest Bevin: Foreign Secretary, 1945-1951* (London, 1983), s. 393-427, 614-682, 840, 857.

studiet af de angloamerikanske forbindelser og den kolde krigs oprindelse: Storbritannien blev bragt ind som en central aktør i forhold til den amerikanske politikformulering.

Men også den økonomiske side af det angloamerikanske forhold blev behandlet. Den mest skelsættende afhandling i denne sammenhæng leverede den britiske økonomiske historiker Alan S. Milward i 1984. Han analyserede her den vesteuropæiske økonomiske genopbygning efter Anden Verdenskrig: Hvordan startede den, og hvorfor var den mere succesrig end efter Første Verdenskrig? For at levere svar på disse og flere spørgsmål analyserede han forholdet mellem de vesteuropæiske lande og USA og i denne sammenhæng den begyndende vesteuropæiske integration. Storbritannien, USA og i mindre grad Frankrig og Vesttyskland var de centrale lande i undersøgelsen. I fremstillingen pegede han på, at den økonomiske krise, der løb gennem Vesteuropa i 1947, i bund og grund var en betalingskrise og ikke, som tidligere antaget, en mere strukturelt anlagt økonomisk krise. Således var det egentlige problem for de vesteuropæiske lande i 1947 en akut dollarmangel på grund af en betydelig difference mellem de vesteuropæiske landes import og eksport. Synspunktet lød herefter, at den amerikanske dollarhjælp, der tilgik de vesteuropæiske lande de følgende år snarere betød, at landene kunne videreføre en udvikling, som allerede var påbegyndt, end at USA igangsatte denne udvikling. Milward skrev: »Marshall Aid did not save Western Europe from economic collapse. In order to defend America's own strategic interests it allowed some Western European governments to continue to pursue by means of an extensive array of trade and payments controls the extremely ambitious, expansionist domestic policies which had provoked the 1947 payments crisis and destroyed the Bretton Woods agreements almost at birth.¹¹ At det økonomiske boom fortsatte efter tilbageslaget i amerikansk økonomi i 1949 hang sammen med de vesteuropæiske landes egne politikker i forbindelse med fredsslutningen efter Anden Verdenskrig, den begyndende vesteuropæiske integration etc.

¹¹ Alan S. Milward, *The Reconstruction of Western Europe 1945-51* (Berkeley, 1984), citeret s. 465f. I denne sammenhæng er det et vigtig pointe, at Storbritannien og USA også - og især - i mellemkrigsårene befandt sig i et konkurrenceforhold. Carl-Axel Gemzell har vist, at Roosevelt-administrationen i slutningen af 1930erne sigtede mod at nedbryde den bilaterale handelspolitik, som briterne praktiserede. Fra amerikansk side var dette et forsøg på dels at konkurrere politisk og økonomisk med Storbritannien, dels at nedbryde den europæiske (og britiske) kolonialisme. Se hertil Carl-Axel Gemzell, *Om politikens förvetenskapligande och politikens politisering. Kring välfärdsstatens upkomst i England. Del II. Ställförträdarna* (København, 1993), s. 290-297.

Synspunktet var væsentligt, for opfattelsen var, at USA ikke havde den væsentlige indflydelse på europæisk politik som hidtil antaget. Omvendt Milwards synspunkter drejede sig om et andet område, nemlig det økonomiske, end de ovenfor nævnte fremstillinger, der samlede sig omkring sikkerhedspolitikken, faldt hans konklusioner i forlængelse af de europæiske revisionister

Et par år senere udgav den i USA residerende, men oprindeligt new zealandske historiker Fraser J. Harbutt en bog om Churchill og USA i de første efterkrigsår. Fokus var igen sikkerhedspolitikken. Med udgangspunkt i Churchills berømte Fultontale i marts 1946, hvor Churchill i skarpe vendinger langede ud efter Sovjetunionen, argumenterede han for, at Churchill og dermed Storbritannien spillede en central rolle i forbindelse med den kolde krigs begyndelse og tidlige udvikling. Synspunktet var, at USA umiddelbart efter Trumans indsættelse i Det Hvide hus forsøgte at fremme et positivt samarbejde med USSR på bekostning af samarbejdet med Storbritannien. Og med usikkerheden om USA's fortsatte tilstedeværelse i Europa samt Sovjetunionens relationer til Polen og Rumænien blev Churchill – og med ham andre briter – bekymret for fremtiden. Dette ikke mindst i lyset af en britisk frygt for en potentiel sovjetisk konfrontation med Storbritannien på eksempelvis Balkan og i Mellemøsten. Med Fultontalen lykkedes det ifølge Harbutt for Churchill at få USA's politik gjort langt mere anti-sovjetisk, end den var forud for talen: »But Churchill's contribution to the transformation went far beyond the Fulton speech itself. Indeed, as we follow the course of events and try to understand the political relationships and perceptions involved in this crisis, we will find that he exerted considerable influence upon both the American reorientation and the Soviet response.«¹² Men ikke nok med det. Harbutt vurderede videre, at Fultontalen fik betydning for Sovjetunionens politik i Mellemøsten, idet det nu stod klart for Stalin, at Storbritannien og USA var i færd med at forene kræfterne i kampen mod Sovjet.

Og som om det ikke skulle være nok, strammede den amerikanske historiker Henry Butterfield Ryan argumentationen i 1987, da han hævdede, at den kolde krig muligvis overhovedet ikke ville være opstået, såfremt Storbritannien umiddelbart efter sejren over Tyskland havde stået økonomisk stærkere, end det gjorde. Som følge af Anden Verdenskrig var britisk økonomi svækket mellem 25 og 30 procent.

¹² Fraser J. Harbutt, *The Iron Curtain, America, and the Origins of the Cold War* (New York, 1986), introduction s. xii. For en moderering af synspunktet se J. Samuel Walkers anmeldelse i *Diplomatic History* vol. 12, no. 1 (Winter 1988), s. 95-101, især s. 98ff.

Efter krigsafslutningen overtog Labour regeringsmagten og iværksatte en række omkostningskrævende socialpolitiske initiativer. Dette foregik i en periode, hvor Storbritannien havde soldater udstationeret over det meste af verden med det primære sigte at forsvare Imperiet. Lykkedes det ikke, svandt grundlaget for Storbritanniens fremtrædende stilling i international politik og med tiden – troede man – også grundlaget for den relativt høje levestandard på de britiske øer. Storbritannien var med andre ord placeret i en politisk-økonomisk klemme. Ryans pointe var, at britiske politikere opfattede Sovjetunionen som potentielt aggressivt, hvorfor man fra britisk side gjorde, hvad man kunne for at få USA engageret i europæisk politik – og det lykkedes.¹³ Men også baggrunden for dannelsen af Atlantpagten er blevet inddraget i diskussion. Oprindeligt havde Churchill foreslået det i forbindelse med Jerntæppetalen. Siden havde Bevin foreslået noget lignende. I 1988 argumenterede den britiske historiker Martin H. Folly så, at etableringen af Atlantpagten lige så meget var en vesteuropæisk – især britisk – undfangelse som en amerikansk ditto: »The signing of the treaty on 4 April 1949 meant that Britain had finally succeeded in forcing the United States to assume its responsibilities in Europe ...«¹⁴

I 1990erne fortsatte debatten. I 1990 offentliggjorde den britiske historiker Anne Deighton en afhandling om Storbritannien og et klassisk spørgsmål i koldkrigs-forskningen om Tysklands deling i årene fra 1945 til 1947. Deightons afhandling lå holdningsmæssigt i forlængelse af de seneste års britiske revisionisme. Således argumenterede hun, at briterne var hurtigere end amerikanerne til at konkludere, at et fortsat samarbejde med Sovjetunionen i besættelsen af Tyskland var en illusion, samt at briterne herpå forsøgte at få USA til at skærpe kursen over for Sovjet. Konkret tog Deighton udgangspunkt i britisk politik fra Potsdam-konferencen i sommeren 1945, hvor de allierede enedes om zoneopdelingen af Tyskland, og frem til 1947, da Bizonen blev dannet. Deighton fokuserede ikke blot på toneangivende britiske politikere, men også på centraladministrationen og de militære stabschefer, og i denne sammenhæng betonedede hun især de militære lederes betydning for den skærpede britiske politik. Grundlæggende var den offensive britiske linie motiveret i en frygt for Tysklands fremtid, hvor britiske aktører forudså en fremtidig kommunistisk dominans. For at forhindre en

¹³ Henry Butterfield Ryan, *The Vision of Anglo-America: The US-UK Alliance and the Emerging Cold War, 1943-1946* (Cambridge, 1987).

¹⁴ Martin H. Folly, »Breaking the Vicious Circle: Britain, the United States, and the Genesis of the North Atlantic Treaty«, *Diplomatic History* vol 12, no. 1 (Winter 1988), s. 59-77, her citeret s. 77.

sådan udvikling formulerede briterne en såkaldt »vestlig strategi« med det formål at få amerikanerne engageret i kampen mod Sovjetunionen og kommunismen. Deighton konkluderede, at det i forsommeren 1947 lykkedes Bevin at få den ny amerikanske udenrigsminister Marshall til at afholde sig fra yderligere samarbejde med Sovjetunionen i det tyske spørgsmål.¹⁵ I Deightons analyse var britisk politik grundlæggende motiveret af en frygt for kommunismen samt Storbritanniens fortsatte stormagtsambitioner og derfor kun i mindre grad af landets vanskelige økonomiske situation. Dette stod delvis i modsætning til Terry Andersons vurdering fra begyndelsen af 1980'erne, hvor han havde argumenteret for, at britisk politik i det tyske spørgsmål i langt højere grad var økonomisk motiveret.¹⁶

Samme år anlagde Louise L'Estrange Fawcett fra Colombia et delvis andet perspektiv på spørgsmålet om, i hvilket omfang Storbritannien havde bragt USA ind i den kolde krig. Fawcett tog udgangspunkt i den iranske krise i de første efterkrigsår. Baggrunden for krisen var, at Sovjetunionen i begyndelsen af 1945 støttede etableringen af to selvstændige provinser i den nordlige del af Iran. Situationen blev vanskeliggjort af, at Sovjet havde tropper udstationeret i konfliktområdet. Iran forsøgte at modvirke løsrivelserne og inddrog derfor FN i konflikten. Et centralt element i krisen var, at Sovjetunionen i 1942 havde forpligtet sig til at trække sine styrker ud af Iran, når Anden Verdenskrig var afsluttet. Dette løfte brød Stalin nu. Hvor den eksisterende forskning i al væsentlighed havde hævdet, at Storbritannien »holdt skansen« over for Sovjet, indtil USA besluttede sig for at tage del i konflikten, argumenterede Fawcett nu for, at Storbritannien spillede en langt mere aktiv rolle i konflikten. Men hendes argumentation adskilte sig fra en del af den øvrige europæiske revisionisme. For synspunktet var, at det, der i sidste ende motiverede det amerikanske engagement, var spørgsmålet om, hvilket land der skulle besidde retten til at udnytte områdets olieforekomster. Men også amerikansk modvilje mod Sovjetunionen samt britisk kolonialistisk politik spillede ind i den amerikanske politik. Oprindeligt forsøgte Storbritannien at bringe USA ind i konflikten for dels at inddæmme Sovjet dels at bevare det britiske imperium, der nu truedes. Det britiske forsøg led imidlertid nederlag, hovedsageligt fordi USA støttede sig til Atlanterhavsdeklarationens principper om sta-

¹⁵ Anne Deighton, *The Impossible Peace: Britain, the Division of Germany, and the Origins of the Cold War* (Oxford, 1990).

¹⁶ Samme sted, s. 64ff.; Terry H. Anderson, *The United States, Great Britain, and the Cold War*, anf.arb., s. 132ff.

ters selvbestemmelsesret, men det spillede også en rolle for den amerikanske politikformulering, at britisk politik over for Iran under krigen ifølge amerikanerne havde medvirket til den sociale ustabilitet, der prægede landet umiddelbart efter krigsafslutningen. For at imødegå det britiske forslag om etablering af en kommission til at kontrollere besættelsen af Iran foreslog USA Iran at indbringe spørgsmålet for FN. En beslutning i Sikkerhedsrådet blev udskudt, idet den iranske premierminister skulle til Moskva for at drøfte løsrivelserne af de to provinser med de sovjetiske ledere. Der kom imidlertid intet ud af drøftelserne. I marts 1946 trak først USA og derpå Storbritannien sine tropper ud af Iran. Sovjet nægtede fortsat at trække sine styrker tilbage, hvorpå den amerikanske udenrigsminister Byrnes sendte en note til Moskva, hvor USA i skarpe vendinger erklærede sin utilfredshed med den fortsatte sovjetiske troppetilstedeværelse. Efter yderligere pres fra USA's side valgte Sovjetunionen kort efter at trække sine tropper ud af Iran.

Spørgsmålet er, hvori den britiske politik bestod. Spørger man Fawcett, forsvarede Storbritannien paradoksalt nok Sovjets interesser i den nordlige del af Iran. Men dette bundede i, at briterne støttede opdelingen af verden i interessesfærer (jf. procentaftalerne). Hvor Storbritannien især bekymrede sig om konsekvenserne af persisk afvisning af sovjetiske krav, var USA imidlertid mere bange for Sovjetunionens tilstedeværelse i området.¹⁷ Således argumenterede Fawcett for en dobbelt uoverensstemmelse i britisk og amerikansk politik i det iranske spørgsmål i de første efterkrigsår.

Briterne John Kent er vel nok den historiker, der har spidsformuleret synspunktet om Storbritanniens centrale stilling mest. I en afhandling fra 1993 om britisk udenrigspolitik fra 1944 og frem til 1949 udviklede han et delvis nyt synspunkt om baggrunden for britisk udenrigspolitik under den tidlige kolde krig. Han argumenterede i højere grad end de fleste af de ovenstående studier, at britisk politik var en reaktion på perceptionen af den sovjetiske trussel. Således mente han, at britisk udenrigspolitik grundlæggende sigtede på et forsvar af Imperiet samt en placering af Storbritannien som en jævnbyrdig partner i international politik på linie med USA og Sovjetunionen. Når briterne umiddelbart efter krigsafslutningen afviste sovjetisk dominans i Østeuropa, var det ifølge Kent, fordi en sådan ville fratage Storbritannien dets status som

¹⁷ Louise L'Estrange Fawcett, »Invitations to Cold War: British Policy in Iran, 1941-47«, Anne Deighton, *Britain and the First Cold War* (London, 1990), s. 184-200.

verdensmagt: »Thus the Cold War was partly caused by and then helped maintain an imperial strategy that avoided acceptance of the permanent nature of the post-Second World War shift in the global balance of power and a radical reassessment of the costs and desirability of maintaining a global role.«¹⁸

Som et sidste eksempel på synspunktet om Storbritanniens væsentlige og relativt autonome stilling inden for alliancesamarbejdet skal nævnes en artikel fra 1998 af den britiske politolog Alan P. Dobson. Dobson anlagde et delvis andet perspektiv end de ovenfor nævnte historikere, idet han ikke diskuterede Storbritanniens rolle som katalysator for amerikansk politik, men snarere styrkeforholdet mellem Storbritannien og USA. Med udgangspunkt i statsvidenskabelige hegemoniteorier argumenterede han, at når Storbritannien og USA under den kolde krig langtfra altid var enige om den vestlige politik, blev USA i en række højspændingssituationer nødt til at overtage eller i det mindste acceptere dele af Storbritanniens politik. Således konkluderede Dobson, at »the whole concept of a hegemon seems to be in trouble and suggests that the level of power prescribed by the theory was not met by the USA. To be a hegemonic leader is to be the architect of a system in which rules are followed: part of the public costs it pays is obedience to the rules even when others ignore them.« Videre blev det anført, at »The Americans had to come to terms with Britain as a *de facto* special friend, which remained a feature in their policies from the late 1940s to the early 1960s. The Americans could not escape from that fact because of Cold War priorities and because they needed British cooperation in their attempt to manage the international economy.«¹⁹ Dobson tog med hegemoniteorien som analytisk begreb afstand fra synspunktet om USA som hegemon i det atlantiske samarbejde.

Selvom den europæiske revisionisme rummer langt flere studier med flere og forskellige opfattelser end fremstillet her, turde tendensen være tydelig: Op gennem 1980erne og 1990erne blev der gjort op med synspunktet om USA's dominerende stilling i NATO. Grundlæggende kan man pege på to synspunkter: Det er for det første blevet hævdet, at Storbritannien formulerede sine koldkrigspolitikker uafhængigt af USA. Der var altså tale om selvstændige britiske koldkrigspolitikker.

¹⁸ John Kent, *British Imperial Strategy and the Origins of the Cold War, 1944-49* (Leicester, 1993), citeret s. 217. Se også sammes artikel, »The British Empire and the Origins of the Cold War, 1944-49«, Anne Deighton, *Britain and the First Cold War*, anf.arb., s. 165-183.

¹⁹ Alan P. Dobson, »The USA, Britain and the Question of Hegemony«, Geir Lundestad (ed.), *No End to Alliance*, anf.arb., s. 143-163, her citeret s. 154f.

Disse politikker var motiveret af to grupper af aktører. Der var de professionelle politikere. I denne sammenhæng betones især Bevins og Churchills roller. Her er den europæiske revisionisme i overvejende grad enig om, at Churchill var den første toneangivende britiske politiker, der konkluderede, at et fortsat samarbejde med Sovjetunionen var en illusion. Bevin derimod forsøgte efter krigsafslutningen et fortsat samarbejde med Sovjetunionen. I takt med den internationale udvikling blev han, og med ham flere centralt placerede britiske politikere, imidlertid stadig mere skeptisk over for fortsat samarbejde med Sovjetunionen. Og så var der de ledende embedsmænd i Foreign Office, især departementschefen Orme Sargent samt de militære stabschefer. De konkluderede – i lighed med Churchill – tidligere end Bevin, at Storbritannien burde føre en kontant politik over for Sovjet.

For det andet er det i den europæiske revisionisme blevet hævdet, at Storbritannien med sin selvstændige politiske linie spillede en væsentlig rolle som igangsætter af den begyndende kolde krig. Mange af undersøgelserne argumenterer, at Storbritannien i de første efterkrigsår søgte og opnåede indflydelse på den amerikanske politikformulering. Studierne betoner ofte sikkerhedspolitikens primat, og undertiden også den europæiske dimension samt Imperiet som forudsætning for Storbritanniens fortsatte stormagtsstatus. På det økonomiske område er det blevet hævdet, at den amerikanske dollarhjælp i bund og grund fik en kontinuitetsfremmende funktion – og ikke den initierende funktion for den vesteuropæiske økonomiske udvikling, som er hævdet af blandt andet amerikanske historikere. I hvor høj grad disse synspunkter har opnået genklang i den amerikanske koldkrigsforskning vil blive diskuteret nedenfor.

De fleste studier opererer med begreber om enten en særlig akse eller en særlig tæt forbindelse mellem USA og Storbritannien. Denne akse eller forbindelse bærer forskellige navne, og hvert navn er udtryk for, hvordan den enkelte historiker anskuer forholdet. Betragtninger herom vil følge nedenfor, men det er bemærkelsesværdigt, at det stort set argumenteres samstemmende, at det angloamerikanske forhold havde en særlig tæt karakter. Samtidig har undersøgelserne haft travlt med at dokumentere Storbritanniens relativt stærke/jævnbyrdige stilling i forholdet.

Amerikacentrisme

Spørgsmålet er nu, om der er enighed om synspunktet om Storbritanniens relativt stærke stilling i forhold til USA, når vi spørger

amerikacentristerne? Nedenfor følger et kortfattet rids af nyere, toneangivende amerikanske synspunkter på USA's politik i forbindelse med den kolde krigs ophav og udvikling i det første tiår efter 1945. Diskussionen er her mere kompliceret end den ovenfor skitserede. Selvom den europæiske revisionisme overvejende foregik inden for én af koldkrigshistoriografiens hovedskoler nemlig postrevisionismen, var det helt centrale at få placeret de vesteuropæiske lande i problemstillingerne. Den amerikansk dominerede koldkrigshistoriografi fokuserer modsat den europæiske revisionisme i højere grad på koldkrigen som en global, bipolar konflikt, og i denne sammenhæng repræsenterer den angloamerikanske relation kun én af flere amerikanske akser – om end aksen til Storbritannien betegnes som den måske væsentligste.

Amerikanske John Lewis Gaddis har leveret ét af de mest betydningsfulde forfatterskaber inden for koldkrigsforskningen overhovedet. Der findes næppe noget andet forfatterskab, der henvises så meget til som Gaddis'. I såvel en afhandling fra 1972 som en afhandling 1982 pegede han på, at den amerikanske politik i begyndelsen af 1946 antog en mere konfliktorienteret karakter over for Sovjetunionen. Ifølge Gaddis var baggrunden, at republikanerne samt dele af Truman-administrationen (1945-1953) fandt, at Sovjetunionen gennem længere tid havde givet indtryk af ikke at ville acceptere USA's målsætninger for efterkrigstiden. Såfremt regeringen ikke skiftede politisk kurs, ville oppositionen iværksætte et indenrigspolitisk stormløb mod regeringen. Omkring marts 1946 skiftede Truman-administrationen til en mere konfliktorienteret linie over for Sovjetunionen. Medvirkende til den ændrede politiske kurs var ifølge Gaddis en grundlæggende usikkerhed over for Sovjetunionen stærkt sekundært af den amerikanske chargé d'affaires i Moskva George F. Kennans rapporteringer om forholdet mellem Sovjetunionens udenrigspolitik og ideologi. Også USA's anden store sovjetekspert W. Averell Harrimans betydning for den nye kurs betones. Den ny amerikanske politik karakteriseredes som »patience with firmness« – eller det der siden skulle kaldes inddæmningspolitikken. Én af Gaddis' overordnede tolkningsrammer er den amerikanske opinions betydning for Roosevelt- (1933-1945) og Truman-administrationens politiske linier. Således fokuserede Gaddis i høj grad på forholdet mellem indenrigs- og udenrigspolitikken. Undervejs pegede han i lighed med en del senere britisk forskning på Churchills Fulton-tale. Imidlertid tilskrev han den ikke i samme grad betydning som igangsætter af, men snarere som et udtryk for den skærpede amerikanske kurs over for Sovjet. Vel nævnte han, at initiativet til NATO kom fra

Storbritannien, Frankrig og Benelux-landene, men Roosevelts politiske bestræbelser på at få afviklet det britiske imperium blev understreget. Om forholdet til de krigstidsallierede pegede Gaddis på, at det eneste land, der omkring 1945 ikke var afhængig af USA, var Sovjetunionen.²⁰ Således mente Gaddis, at Storbritannien allerede omkring krigsafslutningen befandt sig i et underordnet forhold til USA. Storbritannien spillede ikke nogen større rolle i fremstillingerne.

I et efterfølgende værk fra 1987 fastholdt Gaddis synspunktet fra sine forrige bøger. Den amerikanske inddæmningspolitik var først og fremmest motiveret af ledende amerikanske politikeres og embedsmænds perception af den sovjetiske trussel. Igen blev navnlig Kennans betydning samt den indenrigspolitiske situation understreget. Undervejs kommenterede han Storbritanniens rolle, men hvor anglocentristerne betonedes Storbritanniens væsentlige rolle for den kolde krigs opståen, gav Gaddis snarere indtrykket, at de britiske regeringer blot var hurtigere til at konkludere, at et fortsat samarbejde med Sovjetunionen var en illusion: Man bød fra britisk side den skærpede amerikanske kurs velkommen. I *The Long Peace* fra 1987 blev det konkluderet, at briterne »– at times, sought to reinforce – the increasing indications from Washington throughout 1946 and early 1947 that the Truman administration had come to share that view.«²¹ I synteseværket fra 1996 er synspunktet om den angloamerikanske forbindelse en anelse blødt op. Vel nævnes Storbritannien som værende tidligere på banen end USA i en mere konfronterende politik over for Sovjetunionen, og således blev Gaddis faktisk påvirket af sine europæiske kollegers arbejder. Men – som han skrev – »Truman and his advisers were not babes in the wood. They knew what they were doing at each stage, and did it only because they were convinced their actions would advance American interests.«²² I Gaddis' fremstillinger var den amerikanske politik således ikke dikteret fra London; om end hans synspunkt her nok falder i forlængelse af Deightons ovennævnte opfattelse. I Gaddis' analyser var de amerikanske politikker over for Sovjetunionen og Europa i højere grad motiveret af de amerikanske perceptioner af truslen fra Sovjetunionen samt opinionens og embedsmændenes betydning for skiftende amerikanske regeringers politikformulering. Vel var briterne en af USA's væsentligste allierede, men forholdet havde ikke den karakter, som briti-

²⁰ John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947* (New York, 1972); jf. samme, *Strategies of Containment. A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy* (Oxford, 1982), s. 11, 25-53, 72f.

²¹ Samme, *The Long Peace. Inquiries Into the History of the Cold War* (Oxford, 1987), s. 20-47, her citeret s. 45.

ske historikere før og siden har talt om. For selvom Storbritannien var USA's tætteste europæiske allierede, var der ikke tale om substantiel britisk påvirkning af de amerikanske politikker.

Et andet betydeligt forfatterskab om USA og den kolde krig er leveret af den amerikanske revisionistiske historiker Thomas G. Paterson. Han fremlagde i 1988 en syntese om amerikansk udenrigspolitik og den kolde krig fra afslutningen af Anden Verdenskrig til omkring 1980. Bogen er en samling af forfatterens spredte artikler gennem hen ved 20 år, og den fokuserer i al overvejende grad på forholdet mellem USA og Sovjetunionen.²³ Grundlæggende er det synspunktet, at USA i hele efterkrigsperioden overreagerede i sin perception af truslen fra Sovjetunionen. Dette havde ikke noget at gøre med briternes forsøg på at påvirke de skiftende amerikanske administrationer, men snarere en fundamental amerikansk modvilje mod og frygt for Sovjetunionen og ikke mindst kommunismen. Han skriver, »Americans have been anti-Communist because they perceive Communism as truly threatening and alien.«²⁴ Paterson forsikrer sin læser, at denne frygt ikke var udtryk for, at USA opfandt truslen fra Øst. Imidlertid er det opfattelsen, at der var tale om en konsekvent amerikansk overdrivelse – i den tidlige periode især motiveret af George Kennan og i 1960'erne af blandt andet John F. Kennedy.²⁵ Således argumenterer Paterson uden nærmere analyse af Storbritanniens stilling i international politik for, at de amerikanske koldkrigs politikker overvejende var indenrigspolitisk, ideologisk og økonomisk motiveret, og at USA som sådan bar et større ansvar for koldkrigens opståen end både Storbritannien og Sovjetunionen, for sidstnævnte måtte i hovedsagen reagere på den inddæmningspolitik, der fratog Sovjet sine legitime sikkerhedsinteresser i Sovjetunionens periferi.

²² Samme, *We Now Know. Rethinking Cold War History* (Oxford, 1996), s. 43f. Det skal understreges, at Gaddis i *We Now Know* har skiftet synspunkt på årsagerne til den kolde krig. Hvor han i sin produktion fra 1970'erne og 1980'erne betonedede gensidigheden i initiativerne fra Øst og Vest, og at begge parter således bar et ansvar for koldkrigens oprindelse og udvikling, betonedede han i 1990'erne grundlæggende Sovjetunionens ansvar for koldkrigen. Gaddis' fremstilling fra 1996 har mødt megen modstand, idet han ifølge kritikerne blandt andet underspiller inddæmningspolitikens betydning for den sovjetiske politikformulering, se til eksempel Melvyn P. Leffler, »The Cold War: What Do »We Now Know«?», *The American Historical Review* vol. 104, no. 2 (April 1999), s. 501-524; Richard Ned Lebow, »We Still Don't Know!«, *Diplomatic History* vol. 22, No. 4 (Fall 1998), s. 627-632.

²³ Thomas G. Paterson, *Meeting the Communist Threat. Truman to Reagan* (New York, 1988).

²⁴ Samme sted, s. viii.

²⁵ Samme sted kap. 3, »Harry S. Truman, American Power, and the Soviet Threat«, s. 35-53.

I 1992 fremlagde amerikaneren Melvyn P. Leffler en analyse af Truman-administrationen og den kolde krigs oprindelse.²⁶ Leffler kan ikke placeres entydigt inden for koldkrigshistoriografiens tre hovedskoler. Grundlæggende ligger han holdningsmæssigt et sted mellem revisionismen og postrevisionismen, men er også påvirket af den korporatistiske koldkrigsskole, og fokuserer i sin analyse på samspillet mellem de statslige organisationer, ledende politiske beslutningstagere, administrationen, erhvervslivet, interesseorganisationer og deres delvis fælles ideologiske ståsted – og dets betydning for den amerikanske udenrigspolitik.²⁷ I modsætning til Gaddis' og Patersons forfatterskaber spiller Storbritannien faktisk en ikke ubetydelig rolle i Lefflers fremstilling, men det har ikke så meget at gøre med de britiske forsøg på at skærpe den amerikanske politiske kurs over for Sovjetunionen, sådan som de britiske historikere har forsøgt at påvise det. Ifølge Leffler bundede amerikansk udenrigspolitik umiddelbart efter krigen i ønsket om en fredelig og stabil verden, men denne verden afhang af efterkrigsårenes magtfordeling sejrherrene imellem. Her ønskede USA at spille en dominerende rolle. I denne sammenhæng var det helt afgørende at besidde ressourcer i form af råvarer, industriel produktivitet mv. Således var det amerikanske engagement et verdensomspændende fænomen. I 1945 var det ikke Truman-administrationens opfattelse, at USA stod over for en ny, aggressiv fjende, men i takt med Storbritanniens svækkede stilling i international politik, vanskelighederne med det tyske spørgsmål mv., valgte USA i 1947 at lancere Marshallplanen og Trumandoktrinen. Initiativerne bundede ifølge Leffler i to forhold. Dels en frygt for at Sovjetunionen ville udnytte det magtvakuum, der var opstået som følge af det tyske nederlag, dels i lyset af det svækkede Storbritannien. Derfor blev inddæmningspolitikken og den skærpede kurs over for Sovjetunionen iværksat; men samtidig argumenteres det, at inddæmningspolitikken fra 1947 ikke var noget kursskift fra amerikansk side. Denne politik var allerede sat i værk i Asien. Pointen er, at inddæmningspolitikken ikke alene var en politik over for potentiel sovjetisk ekspansion i Europa, men en global politisk linie. I Lefflers fremstilling var politikken fra 1946/47 således ikke især motiveret af Kennans analyser – som hævdede af Gaddis – eller

²⁶ Melvyn P. Leffler, *A Preponderance of Power. National Security, the Truman Administration, and the Cold War* (Stanford, 1992).

²⁷ For en nærmere diskussion af den korporatistiske skole se Thomas McCormick, »Drift or Matery? A Corporatistic Synthesis for American Diplomatic History«, *Reviews in American History*, Vol 10, (December 1982), s. 318-320.

af målrettede britiske forsøg på politikpåvirkning, men i al overvejende grad udtryk for en overordnet amerikansk politisk-økonomisk strategi.

Vender vi for en stund blikket mod et par af de amerikanske punktstudier, der eksplicit har taget stilling til den europæiske revisionisme, falder blikket umiddelbart på den amerikanske korporatistisk inspirerede historiker Michael J. Hogans fremstilling af Marshallplanen og forholdet mellem USA og de vesteuropæiske lande under den tidlige kolde krig. Her svarede Hogan i 1987 på Alan Milwards førnævnte analyse af den økonomiske genopbygning af Vesteuropa i de umiddelbare efterkrigsår. Om end der turde være enighed om, at Milward har dokumenteret synspunktet, at der »blot« var tale om en betalingskrise i 1947, blev han kritiseret for sine konklusioner i undersøgelsen. Kritikere mente, at Milward hovedsageligt interesserede sig for den økonomiske side af den kolde krig og kun i mindre grad de politiske ambitioner, der lå til grund for de amerikanske økonomiske udspil. Således vurderede Hogan, at USA *de facto* fik stor betydning for den vesteuropæiske udvikling og den tidlige kolde krig, ikke mindst fordi et af formålene fra USA's side med at yde dollarhjælp til de vesteuropæiske lande var at etablere et økonomisk og politisk stabilt Vesteuropa både som en modpol til Sovjetunionen og for at bygge Vesteuropa op efter amerikansk model. Hvilket lykkedes.²⁸ Hogan betoner, at USA i den økonomiske rekonstruktion i overvejende grad var drevet af egne politisk-økonomiske og militære interesser og leverede den tiltrængte økonomiske hjælp til de vesteuropæiske lande – herunder Storbritannien – så de kunne fortsætte deres egne projekter. Konsekvensen af disse synspunkter er, at Hogan søger at substantiere synspunktet om USA's betydning for den kolde krigs opståen og dermed nedtone den europæiske revisionisme; dette uagtet at det også betones, at Storbritannien nok spillede en større rolle for den begyndende kolde krig end antaget i 1978, da Watt igangsatte debatten.²⁹

En anden væsentlig fremstilling er den amerikanske revisionistiske historiker Frank Kofskys analyse af den krigsfrygt, der løb gennem

²⁸ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan. American, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952* (Cambridge, 1987). Det skal føjes til, Hogan påviser, at Truman-administrationen accepterede den britiske Labour-regerings ønsker om at give Storbritannien visse undtagelser i forbindelse med sterlingområdet, ligesom Storbritannien ikke behøvede at tilslutte sig den begyndende vesteuropæiske integration.

²⁹ Poul Villaume har skildret den historiografiske debat om Milwards synspunkt mere grundigt, end der er plads til her. jf. Poul Villaume, *Den kolde krig og NATO indtil 1961*, anf.arb., s. 47-50.

Europa i foråret 1948, og som skulle få betydning for etableringen af Atlantpagten det følgende år. Fokus ligger på det sikkerhedspolitiske niveau i snæver forstand. Forud for 1948 var gået et par turbulente år, hvor amerikansk politik over for Sovjetunionen som nævnt havde antaget en mere kontant karakter. I foråret 1948 skulle den amerikanske kongres imidlertid vedtage en række love i forbindelse med Marshallhjælpen, spørgsmålet om amerikansk værnepligt samt ikke mindst en støtteordning til de amerikanske flyproducenter, der befandt sig i alvorlige økonomiske problemer. Alt sammen tiltag som den isolationistisk orienterede kongres var skeptisk indstillet over for. For at få gennemført disse tiltag benyttede Truman-administrationen i almindelighed og udenrigsminister George Marshall samt forsvarsminister James Forrestal i særdeleshed det kommunistiske kup i Tjekkoslovakiet i 1948 for derigennem at skabe en euro-amerikansk frygt for en tredje verdenskrig, lød argumentet.

Det ifølge Kofsky amerikansk motiverede skrækscenarium havde til formål at bedrage Kongressen, den amerikanske befolkning samt de vestlige demokratier i Europa. Én af pointerne er, at de amerikanske embedsmænd og politikere via efterretningsrapporter vidste, at Sovjetunionen ikke overvejede et angreb på de vesteuropæiske lande, og at der således ikke var nogen umiddelbar trussel fra Øst. Med undtagelse af værnepligtsspørgsmålet nåede Truman-administrationen sine mål. Således blev forsvarsbudgettet øget betydeligt, og de amerikanske flyproducenter opnåede hen ved 60 procent øget støtte. En overordnet pointe hos Kofsky er, at den krigsfrygt, der løb gennem Europa i 1948, var et produkt af indre amerikanske anliggender og ikke succesrige britiske forsøg på at påvirke den amerikanske europapolitik.

I 1996 offentliggjorde Carolyn Eisenberg en afhandling om USA's politik i det tyske spørgsmål fra 1944 til 1949. Her argumenterede hun for, at det grundlæggende blev amerikansk politik at opdele Tyskland i to lande. Men hvorfor ønskede amerikanerne at opdele Tyskland? Ifølge Eisenberg var der tale om en politik, der bundede i en amerikansk frygt for, at Sovjetunionen ville nedbryde enhver demokratisk institution i det kommende Tyskland og i videre forstand benytte et samlet men neutralt Tyskland som en fremskudt kommunistisk position i Vesteuropa. Om end Eisenberg betoner Kennans rolle i det tyske spørgsmål stærkere end Leffler gør, ligger hun tolkningsmæssigt i forlængelse af analysen præsenteret i *A Preponderance of Power*, for netop magtvakuemet og briternes svækkede position spillede her en vigtig rolle. I Anne Deightons analyse var især Bevin og de britiske udenrigsministerielle embedsmænd helt centrale i spørgsmålet, men Eisenberg

mener, at den opdeling der skete i bund og grund beroede på amerikansk (ikke sovjetisk) modvilje mod et samlet Tyskland. Og selvom briterne var enige med amerikanerne, havde førstnævnte ikke styrken til selv at afgøre spørgsmålet: »Despite their manifold violations of human freedom, the Soviets were not the architects of the German settlement. It was the Americans and their British partners who had opted for partition with the associated congelment of the continental division. In contrast to their British confederates, U.S. policy makers had made their decision slowly and reluctantly, but it was America's wealth and power that assured its realization.«³⁰

På et mere principielt niveau har amerikaneren Robert J. McMahon argumenteret, at en række af de britiske forskningsbidrag er provinsielle og behæftet med væsentlige metodiske vanskeligheder. Han påpegede i 1990, at de fleste af undersøgelseerne var baseret på britisk kilde-materiale. Det betød, at fokus var på Storbritannien og ikke på USA eller koldkrigen i almindelighed. Dermed var der tale om en slags lokalhistorie. Det var ikke for ingenting, at undertitlen på artiklen lød »National History or International History?« I forlængelse heraf tog han eksplicit afstand fra ovennævnte artikler af blandt andre Folley og Watts indlæg. Han argumenterede: »If one seeks to prove the influence exerted by country X over country Y, the more relevant documentation must be found in country Y, the country presumably being influenced. The records of country X will reveal little more than what that country thinks the impact of its actions have been.«³¹ En tilsvarende indvending kunne dog med lige ret vendes mod dele af den amerikanske forskning.

Listen over amerikanske bidrag til studiet af den kolde krig er alenlang. Men tendensen er tydelig. Hvor den britiske forskning siden begyndelsen af 1980'erne forsøgte at bringe Storbritannien ind i historien som aktør i forbindelse med de skærpede amerikanske politikker i koldkrigens formative fase, har den amerikanske forskning i langt overvejende grad understreget, at den amerikanske politikformulering var motiveret af amerikanske opfattelser af den sovjetiske trussel – og i denne sammenhæng nok så vigtigt: Amerikanske beslutningstagere tog selv beslutningen om at iværksætte den mere kontante linie over for Sovjet. Afhængig af hvem man spørger, tegner sig et billede af en ame-

³⁰ Carolyn Eisenberg, *Drawing the Line. The American Decision to Divide Germany 1944-1949* (Cambridge, 1996), her citeret s. 485.

³¹ Robert J. McMahon, »The Study of American Foreign Relations: National History or International History?«, *Diplomatic History* vol. 14, no. 4 (Fall 1990), s. 554-564, her citeret s. 559.

rikansk administration, der var påvirkelig af ikke blot ledende politikere, men også embedsmænd, opinionen, erhvervslivet, traditionel national amerikansk modvilje mod kommunismen mv. Den amerikanske forskning fra 1970erne og de tidlige 1980ere pegede således på en selvstændig amerikansk politikformulering. Alligevel kan man konstatere en vis udvikling i studierne. I takt med at den europæiske revisionisme fremlagde sine resultater, har en række af de amerikanske afhandlinger – om end i mindre grad – argumenteret for, at selvom beslutningerne om de amerikanske politikker blev taget i Washington, så var de amerikanske beslutningstagere opmærksomme på de britiske politikker.

Sammenfattende må man konkludere, at de amerikanske studier, i det omfang de overhovedet eksplicit diskuterer Storbritanniens rolle i den tidlige kolde krig, har godtaget synspunktet, at Storbritannien i de første efterkrigsår formulerede egne koldkrigs politikker. Imidlertid er det ikke lykkedes de britiske historikere at overbevise deres amerikanske kolleger om, at Storbritannien havde væsentlig indflydelse på den amerikanske politikformulering – i al fald hænger briternes eventuelle indflydelse ikke sammen med politikpåvirkningen, men snarere med Storbritanniens manglende evne til at udfylde sin tidligere plads i international politik.

Karakteren af det britisk-amerikanske forhold

Med disse to delvis modsatrettede forskningspositioner in mente springer spørgsmålet om karakteren af det britisk-amerikanske forhold i øjnene. Hvordan kan vi karakterisere forholdet mellem Storbritannien og USA under den tidlige kolde krig?

Det gav Churchill allerede et bud på under Anden Verdenskrig. Ifølge ham var der tale om et angloamerikansk »special relationship«. Churchill mente – og han udviklede synspunktet i efterkrigsperioden i værket *The History of the Second World War* – at det særlige forhold blev etableret i 1930erne i forbindelse med Anden Verdenskrigs udbrud. Selvom alliancen nok var udtryk for et politisk-militært samarbejde, var det Churchills opfattelse, at landene grundlæggende havde et kulturelt fællesskab. Etnologer og andre fagfolk, der arbejder med mere raffinerede kulturbegreber, vil muligvis være uenige heri, men det Churchill talte om, var et sprogligt og delvis ideologisk fællesskab. Ud over at det særlige forhold havde til formål at sikre alliancens sejr over fjenden, anså Churchill aksen mellem London og Washington som verdens egentlige garant for orden og fred. Churchill og Roosevelt betragtede endvidere de britiske og amerikanske politiske institutioner

som overlegne i en verden præget af diktaturer, fascisme og kommunisme. Grundlæggende var der ifølge Churchill tale om et symmetrisk forhold mellem jævnbyrdige parter.³² Churchills billede af et særligt angloamerikansk forhold prægede i mange år opfattelsen af USA's og Storbritanniens relation til hinanden under og efter Anden Verdenskrig. I dag er der dog enighed om, at Churchill malede et glansbillede. Under krigen havde alliancen til formål at knytte landene sammen i kampen mod fjenden. I denne sammenhæng var der ikke plads til at så tvivl om harmonien i det angloamerikanske forhold. Med den kolde krig var fjenden skiftet ud med Sovjetunionen. Heller ikke her var der i de første mange år noget større behov for at stille spørgsmålstegn ved naturen af det britisk-amerikanske forhold.

Den britiske historiker David Reynolds førte for alvor debatten videre i 1981, da han udgav en studie om relationerne mellem Storbritannien og USA fra München-forliget i 1937 til det japanske angreb på Pearl Harbour i 1941. Undersøgelsen lå på linie med den europæiske revisionisme. Reynolds granskede de grundlæggende spørgsmål: Hvad ønskede landene af hinanden? Og hvordan forsøgte de at opnå deres mål? Dermed forsøgte han ikke alene at se på de politiske og militære forbindelser, men på selve karakteren af forholdet. Og Reynolds konkluderede, at forholdet i den behandlede periode var præget af en dobbelthed: Der var tale om en »gradual creation of a unique alliance between two sovereign states and the rivalry within that embryonic alliance for advantage and increasingly for leadership.«³³ I bogens afsluttende bemærkninger, som i en række senere artikler, føres argumentationen også op efter 1945. Her er det synspunktet, at »the Anglo-American relationship after 1945 was therefore not as onesided as some historians imply, and we need to be more sensitive to its eddies and currents. On the other hand, the tide was clearly running in America's favour.«³⁴ Landene var således på den ene side afhængige af hinanden i en række afgørende situationer, mens de på den anden side løbende befandt sig i en konkurrencesituation.³⁵

³² David Reynolds, »Roosevelt, Churchill, and the Wartime Anglo-American Alliance, 1939-1945: Towards a New Synthesis«, Wm. Roger Louis and Hedley Bull, *The Special Relationship*, anf.arb., s. 17-41.

³³ David Reynolds, *The Creation of the Anglo-American Alliance 1937-41. A Study in Competitive Cooperation* (London, 1981), her citeret s. 286.

³⁴ Samme sted, citeret s. 285.

³⁵ Jf. samme »America, Britain and the International Order Since the Second World War«, *International Affairs*, vol. 64 (1986).

Det frugtbare ved begrebet det konkurrerende afhængighedsforhold var, at det påpegede dobbeltheden i det britisk-amerikanske forhold. Kort efter argumenterede i 1984 den amerikanske historiker Warren F. Kimball imidlertid, at »[w]e must not over-correct the popular image of Anglo-American harmony by substitution a false picture of overwhelming distrust, dislike and discord«, og han vurderede, at de »two nations were and remained remarkably close allies.«³⁶ Således polemiserede Kimball indirekte mod Reynolds. Imidlertid inddelte Kimball det angloamerikanske forhold under krigen i fem perioder, der hver især bar deres karakteristika. I perioden fra krigsudbruddet frem til USA's inddragelse i krigen i december 1941 indtog Storbritannien en underordnet rolle i forholdet, men efter det japanske angreb på Pearl Harbour opstod ifølge Kimball en periode frem til foråret 1943, hvor relationen mellem landene var nogenlunde jævnbyrdig og relativt problemfri. Derpå opstod på ny visse uoverensstemmelser, og i Kimballs vurdering var perioden efter krigen også kendetegnet ved periodevis friktion.³⁷ Om end Kimball således betragtede det angloamerikanske forhold som mere harmonisk end Reynolds, lader de to historikers syn på karakteren af de to landes forhold til hinanden sig gerne forene, for det er en vigtig pointe, at de begge peger på en dobbelthed i det britisk-amerikanske forhold. Det er denne dobbelthed, Reynolds betegner som et konkurrerende afhængighedsforhold.

I forlængelse heraf udviklede den norske historiker Geir Lundestad i midten af 1980'erne et andet begreb til studiet af forholdet mellem USA og Vesteuropa – herunder forholdet til Storbritannien. Lundestad talte om et »inviteret imperium«. Gennembruddet kom i 1986, da han offentliggjorde artiklen »Empire by Invitation«, hvor Lundestad på god postrevisionistisk vis argumenterede for, at USA som den absolut dominerende vestlige magt efter 1945 opbyggede et imperium, men at der var tale om en politisk-økonomisk-militær offensiv, som var resultatet af en vesteuropæisk invitation. At USA nok havde en egeninteresse i den politiske offensiv medgav Lundestad gerne, men grundlæggende var det synspunktet, at de vesteuropæiske lande – og her tænkte Lundestad især på Storbritannien og Frankrig – opmuntrede USA til at engagere sig i forsvaret af Vesteuropa. Han skrev: »The Europeans

³⁶ Warren F. Kimball, »Introduction. Churchill and Roosevelt: Their Relationship, Their Correspondence«, Warren F. Kimball (ed.), *Churchill & Roosevelt. The Complete Correspondence vol 1. Alliance Emerging* (London, 1984), s. 2-20, her s. 6 og s. 19.

³⁷ Om det som Kimball definerer som en harmonisk periode under Anden Verdenskrig se sammested, s. 8-11, især s. 8.

even more strongly than most others attempted to influence the Americans in the direction of taking greater, not lesser, interest in their affairs. Britain offers the best example in this respect.«³⁸ I en række senere værker har Lundestad videreført argumentationen. Han har blandt andet forklaret, at han satte anførselstegn omkring imperium – altså: »imperium« – for at pege på, at det amerikanske imperium var ganske anderledes end de imperier, verden hidtil havde set. Frem til det amerikanske havde lande underlagt imperier aldrig været selvstændige stater, ligesom de fleste imperier havde fulgt »del og hersk«-princippet. USA arbejdede derimod på at samle og integrere landene inden for sit imperium, dog således at landene almindeligvis fulgte USA's interesser.³⁹ Geir Lundestad har i anden sammenhæng formuleret det sådan, at »many of the new initiatives in US policy – such as the Truman Doctrine, the Marshall Plan, and NATO – were measures that were eagerly applauded by the British government. In fact, they were not only endorsed, but even to a certain degree initiated or at least encouraged by the British.«⁴⁰ En vanskelig balanceakt. Således lå Lundestads vurdering nok tættere på de britiske historikere end på de amerikanske, men han pegede eksplicit på et samspil mellem USA og Storbritannien.

Man kan føje til, at det den europæiske revisionisme har dokumenteret, er, at Storbritannien selv formulerede egne koldkrigs politikker, og at disse ikke i samme grad som tidligere antaget var biprodukter af amerikansk politik. Vanskeligere har det været at dokumentere, at Storbritannien faktisk fik væsentlig betydning for den amerikanske politikformulering. Men i øvrigt kan spørgsmålet ikke afklares i en enkelt formulering. Det der må være udfordringen i studiet af såvel det angloamerikanske forhold som af småstaternes forhold til disse to centrale lande i alliancen er at være opmærksom på samspillet – modsætnings- og konkurrenceelementet for at benytte Reynolds kategorier – mellem de britiske og amerikanske politikker. Derefter må det være op til det enkelte studie at afklare den konkrete relation i de konkrete spørgsmål. I denne sammenhæng skifter det angloamerikanske forhold karakter alt efter hvilken periode og hvilke spørgsmål, man arbejder med.

³⁸ Geir Lundestad, »Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945-1952«, *Journal of Peace Research*, vol. XXIII, no. 3 (1986), s. 263-277, her citeret s. 268.

³⁹ Geir Lundestad, *The American »Empire«*, s. 37-39, jf. samme, »Empire« by *Integration. The United States and European Integration, 1945-1997* (Oxford, 1998), s. 2-4.

⁴⁰ Citeret i Geir Lundestad, *East, West, North South*, anf.arb., s. 12.

Anglocentrisme versus amerikacentrisme: Afsluttende betragtninger

Uanset hvordan man lader det britisk-amerikanske forhold definere – »special relationship«, konkurrerende afhængighedsforhold, amerikansk dominans, »empire by invitation« etc. – synes det at stå klart, at det særlige forhold især var særligt for briterne. For selvom amerikanerne nok så Storbritannien som deres tætteste allierede under Anden Verdenskrig og den tætteste europæiske allierede under den tidlige kolde krig, var Storbritannien mere afhængig af USA end vice versa. I langt de fleste situationer var det i USA's interesse at have tætte forbindelser til Storbritannien. Derfor gjorde de skiftende amerikanske administrationer sig også mange anstrengelser for at følge briterne et langt stykke vej. Dette gjaldt især i konfliktsituationerne, hvor ingen af landene ønskede at stå alene. I 1950 redegjorde det amerikanske udenrigsministerium for relationerne mellem USA og Storbritannien, sådan som man så dem i Washington. Synspunktet var: »No other country has the same qualifications for being our principal ally and partner as the UK«. For USA var det sådan, man kunne finde »its most important collaborators and allies in the UK and the Commonwealth, just as the UK and the Commonwealth are, in turn, dependent upon us.«⁴¹ Men i de relative afspændingsperioder samt i situationer, hvor der ikke var militær konflikt under opsejling, syntes USA omvendt at finde andre samarbejdspartnere, når Storbritannien ikke ville være med. Dette gælder eksempelvis i spørgsmålet om den begyndende europæiske integration i slutningen af 1940'erne og i en række udenrigsøkonomiske spørgsmål. Her havde USA tætte relationer til Frankrig og Vesttyskland. Tilsvarende forsøgte briterne at finde uformelle alliancepartnere i situationer, hvor de ønskede at modvirke amerikanske interesser. Den væsentligste akse var relationen til Imperiet. Men dertil kommer forholdet til NATO-alliancens småstater fx Danmark og Norge.

Netop det forhold, at begge lande forsøgte at fremme egne især politisk-økonomiske interesser ved hjælp af forbindelser til tredjelande, peger på et væsentligt grundvilkår i forholdet mellem de vestlige lande både før og efter Atlantpagtens dannelse: Der var tale om forhandlinger mellem (hovedsageligt demokratiske) lande inden for det amerikansk dominerede vesteuropæiske imperium. Dette til forskel fra det sovjetiske imperium. Selvom især amerikanerne og briterne under den kolde krig gjorde massiv brug af propaganda for at skabe lydighed for deres (ikke altid sammenfaldende) interesser, var der mulighed for at påvirke

⁴¹ Citeret i Geir Lundestad, »*Empire*« by *Integration*, anf.arb., s. 36.

alliancens overordnede politikker – og om ikke andet så i et vist omfang skabe mulighed for særstandpunkter for det enkelte lands synspunkter.

I en dansk sammenhæng spiller det internt britisk-amerikanske forhold en væsentlig rolle. For når vi analyserer Danmarks forhold til omverdenen i den tidlige efterkrigsperiode, er det vigtigt at være opmærksom på kompleksiteten i det angloamerikanske forhold. I visse spørgsmål delte landene synspunkter. I andre spørgsmål var de kun delvis enige. Og i endnu andre spørgsmål var britiske og amerikanske synspunkter nærmest uforenelige. Når Danmark i den tidlige efterkrigstid skulle formulere sin udenrigspolitik, skulle aktørerne ofte afhandle sagerne på hjemmefronten. Dette kunne i sig selv være en stor opgave. Dernæst skulle Danmark gøre sin stilling op i forhold til andre landes synspunkter. Her var der ikke bare tale om, at Vesten mente det ene, eller Vesten mente noget andet. Det er min vurdering, at Danmark i en stribe internationale spørgsmål støttede sig til Storbritannien, og at Storbritannien i en stribe af internationale spørgsmål sigtede mod at bevare et nært forhold til Skandinavien. Heri så landene en indbyrdes fordel. Den gensidige interesse mellem de skandinaviske lande og Storbritannien var undertiden udtryk for landenes interesser i at fremme et eller flere mønstre i international politik. Andre gange var det udtryk for at bremse en udvikling, der var sat på skinner. USA var først og fremmest en medspiller i denne sammenhæng. En gang imellem – og i vigtige spørgsmål – mente de skandinaviske lande og Storbritannien dog, at USA var en medspiller, hvis indflydelse man skulle søge at begrænse.